

שנה למערכה החדשה ברצועת עזה: "המב"מ של חמאס"

מיכאל מילשטיין

מאפייניה ומשך הזמן של המערכה הניטשת מזה שנה ברצועת עזה שונים מהותית מאלה של המאבקים שניהלה ישראל בגזרה הזאת בעשורים האחרונים. בעקבות כך, נכון יהיה להגדירה כ"מערכה חדשה". המערכה החדשה לא הייתה תכנית סדורה שהוצאה לפועל, אלא תוצר של "ניסוי וטעייה" שחמאס ביצע, כאשר עד כה המאזן אינו מזהיר עבורו. לאף אחד מהצדדים אין אינטרס בהסלמה עד למועד הבחירות בישראל, ואולם, כבעבר, תיתכן הידרדרות גם בניגוד לרצון שני הצדדים, בעקבות חיכוך מתמשך מלווה במיס-קלקולציה. חמאס, כך נראה, מפגין בשלב הנוכחי אי שביעות רצון מהיקף ומקצב מימוש ההבנות עם ישראל, ולפיכך מעוניין להמשיך בדגם המערכה החדשה כדי לצבור הישגים אזרחיים נוספים. מציאות זו מחדדת את שתי החלופות הקוטביות העומדות בפני ישראל: מצד אחד קידום הקלות אזרחיות כלפי רצועת עזה, המשחקות למעשה לידי של חמאס ומגלמות הכרה בשלטונו; ומהצד השני - חיזוק הסבירות להיקלע למערכה צבאית רחבה, שקשה לחזות את הדרך שבה תסתיים.

בימים אלה תמלא שנה למערכה הניטשת בגבול רצועת עזה. מאפייניה ומשך הזמן שלה שונים מהותית מאלה של המאבקים שניהלה ישראל בגזרה הזאת בעשורים האחרונים. בעקבות כך, נכון יהיה להגדירה כ"מערכה חדשה". ראשיתה ב"צעדות השיבה" - חיכוך עממי בהיקף ובעוצמה שלא נודעו בעבר ברצועת עזה. בהמשך, המערכה החדשה גולמה בטרור העפיפונים והבלונים, וכן בעימותים צבאיים נקודתיים סמוך לגדר הגבול; ושיאה - בסבבי הסלמה שהזכירו את התקופה שקדמה למבצע "צוק איתן".

עד לפרוץ המערכה החדשה התמקדה ישראל באיומים בעלי צביון צבאי מכיוון רצועת עזה, ובראשם ירי רקטות, חפירת מנהרות וחיכוכים במרחב הגבול (פיגועי צליפה, הנחת מטענים, ידוי רימונים וירי נ"ט). דגם המאבק העממי - המאפיין בדרך כלל את הגדה המערבית, שבה החיכוך בין צה"ל לציבור הפלסטיני רחב יחסית - הועתק לגזרת הרצועה, תוך התאמתו לתנאים הייחודיים באזור. כל זאת, תוך שימור רצף מתמשך של עימות, שחייב את ישראל לדריכות מתמדת, להקצאת כוחות רבים, ואף להסטת תשומת הלב מהאתגרים האסטרטגיים המרכזיים שעומדים בפניהם, ובראשם החזית הצפונית.

המערכה החדשה לא הייתה תכנית סדורה שהוצאה לפועל, אלא תוצר של "ניסוי וטעייה" שחמאס ביצע במהלך השנה האחרונה. המאבק שקודם מאז מארס 2018 החל במקורו ביוזמות עממיות עצמאיות, שכבר בראשית הדרך זכו לחסות של חמאס, שוכללו על ידי הארגון, והותאמו לצרכיו וליעדי. לשיטת חמאס, המאבק נועד לחלצו מהמצוקה הרב-הממדית שבו הוא שרוי, מבלי לסכנו במערכה צבאית רחבת היקף ורבת נזקים מהדגם של "צוק איתן". בעקבות כך ניתן לכנות את שיטת הפעולה של חמאס "מערכה בין המערכות" (מב"מ), מונח השאול מהתפיסות שצה"ל פיתח בשנים האחרונות.

ערב המערכה החדשה חמאס ניצב בפני "שוקת שבורה" בכלל המישורים. הדאגה המרכזית של הארגון הייתה ממוקדת במצוקה האזרחית הקשה ברצועת, ועיקר מעיניה היה נתון לאיתור דרכים להקל עליה. כך, מצד אחד, תכליתה של המערכה החדשה הייתה ללחוץ על ישראל כדי שזו תאפשר הקלות אזרחיות נוספות ברצועת עזה; ומצד שני - המאבק נועד להסיט את תשומת הלב של תושבי הרצועה מבעיותיהם הפנימיות ולנתב את תשומת לב ישראל. הצביון "העממי" של רוב האירועים - במיוחד "צעדות השיבה", אך גם טרור הבלונים והעפיפונים - אמור היה לסייע בגיוס לגיטימציה פנימית וחיצונית, ובכך למנוע מישראל לממש את עליונותה הצבאית בבואה להתמודד עם האתגרים החדשים בגזרת הרצועה.

המאזן של חמאס בתום שנה למערכה אינו מזהיר. מצד אחד, הארגון חייב את ישראל לעסוק במתרחש ברצועת עזה והצליח לעגן את הנושא במוקד השיח הישראלי, לפרקים תוך גרימת מבוכה לדרגים הפוליטי והצבאי בישראל (חמאס אף זוקף לזכותו את "ההישג" של התפטרות שר הביטחון, אביגדור ליברמן, ושל הקדמת הבחירות). בנוסף, חמאס מימש הישגים אזרחיים, שאפשרו הקלה מסוימת במצב תושבי הרצועה בחודשים האחרונים, בראשם הבנות שכללו הסדרת התשלום במימון קטר עבור משכורות הפקידים ברצועה ועבור צריכת החשמל (שהביאה להכפלת שעות החשמל באזור, מ-4 ל-8, ואף יותר מכך).

ואולם, ההקלה שהושגה ניצבת בצל בעיות היסוד הקשות שלהן חמאס מתקשה להציב מענה, ובראשן האבטלה (במיוחד בקרב צעירים), מצבן הרעוע של התשתיות האזרחיות, והגבלות התנועה אל הרצועה וממנה. אלה, כפי שחמאס מודע היטב, לא נעלמו ומגלמות פוטנציאל נפיצות מתמשך מבית. יתרה מכך, ההקלות שהושגו נתפסות כלא תואמות את המחיר האנושי הכבד ששולם במערכה האחרונה, טענה שרווחת בשיח הציבורי ברצועה ומדי פעם אף זוכה לביטוי פומבי לא שגרתי.

המערכה החדשה מעלה מספר תובנות לגבי הדיוקן העדכני של חמאס ולגבי מגמות היסוד במערכת הפלסטינית:

1. הניתוק הקיים הלכה למעשה בין שני חלקי המערכת הפלסטינית. למרות מותם של למעלה מ-250 פלסטינים בחיכוכים במרחב הגבול של רצועת עזה בשנה האחרונה, הגדה המערבית נותרה רגועה יחסית מבחינה ציבורית וביטחונית. לפחות כרגע, נראה כי הציבור הפלסטיני בגדה נרתע מקידום מהלכים עממיים (לרבות כאלה המבטאים הזדהות עם אחיו ברצועת עזה), ומעדיף להמשיך לשמר ולטפח את מרקם חייו. הדבר גורם לתסכול עמוק בחמאס, שמנסה ללא הרף "להצית" את הגדה המערבית באמצעות ייזום פיגועים ועידוד מאבק עממי.

2. חידוד התפיסה העצמית של חמאס כגורם ריבון שאחד מיעדיו המרכזיים, ואולי אף המרכזי, הוא שימור משילות וטיפול במצב האזרחים. כל זאת, מבלי לוותר על צביונו המקורי של הארגון, על יעדיו האסטרטגיים ובעיקר על החשיבות שהוא מייחס לשימור כוחו הצבאי ולטיפוחו. השיקול האזרחי, כמו במקרה של "צוק איתן", ניצב בטבורה של המערכה החדשה, וממחיש פעם נוספת את הקשר הגורדי הקיים ברצועת עזה בין המציאות האזרחית והביטחונית - זיקה שלא הובנה דיה בישראל ערב "צוק איתן".

3. חמאס חותר כל העת לפענח את דרך החשיבה הישראלית וניכר כי הנהגת הארגון מבינה היטב את הרתיעה העמוקה - בממשל, בצבא ובציבור בישראל - מהסלמה "מתגלגלת" שתביא לכיבוש הרצועה. לאור זאת, חמאס מקדם דגם מאבק שיאפשר לו לבטא את צביונו כארגון התנגדות ולהוכיח כי למרות שנהפך למפלגת שלטון וחרף חששו העמוק ממערכה רחבה, הוא לא נרתע באופן מוחלט מקידום מהלכים מתריסים כלפי ישראל.
 4. חזרה ל"עידן הסבבים". התופעה מלווה בסיכון של גלישה, גם ללא תכנון ורצון של שני הצדדים, למערכה רחבה, כפי שארע בתקדים של "צוק איתן". השילוב בין התעוזה הגוברת של הפלגים החמושים ברצועה, ורתיעת חמאס מאכיפת מרות כוחנית עליהם, מהווים מתכון להידרדרות: חיכוכים נקודתיים עלולים להתפתח ל"חילופי מהלומות" עם ישראל, ובהמשך להתרחב לכדי עימות נרחב.
 5. חידוד בעיית הדור הצעיר במערכת הפלסטינית בכלל וברצועת עזה בפרט. הצעירים העזתים הם הכוח המניע המרכזי של המאבק הנוכחי, ומשקלם רב הן בקרב ציבור המפגינים והן בין ההרוגים בהתנגשויות. חמאס, כאמור, ער לתסכול העמוק בקרב המוני הצעירים חסרי האופק שחלק ניכר מהם חש שאין לו מה להפסיד, ומנסה לנתבם לפעולה נגד ישראל. התפרצות עתידית של זעם הצעירים אשר תכוון גם נגד חמאס, עלולה להביא את האחרונה לייזום מהלכים צבאיים מוגבלים נגד ישראל, וזאת במטרה להסיט את תשומת הלב הציבורית מהבעיות הפנימיות.
- רצועת עזה היא הזירה הנפיצה ביותר בין אלה שעמן מתמודדת ישראל כיום. אומנם, לאף אחד מהצדדים אין אינטרס בהסלמה עד למועד הבחירות בישראל, ואולם, כבעבר, תיתכן הידרדרות גם בניגוד לרצון שני הצדדים, בעקבות חיכוך מתמשך מלווה במיס-קלקולציה. חמאס, כך נראה, מפגין בשלב הנוכחי אי שביעות רצון מהיקף ומקצב מימוש ההבנות עם ישראל, ולפיכך מעוניין להמשיך בדגם המערכה החדשה כדי לצבור הישגים אזרחיים נוספים. לפחות בשלב זה, נראה כי שחרור ארבעה פעילי הזרוע הצבאית של חמאס, שהיו כלואים במצרים מאז 2015, ואשר נראתה כניסיון של קהיר להבטיח שחמאס לא יגרום הסלמה, אינו מיתרגם לצמצום החיכוך במרחב הגבול. נהפוך הוא, המשך הפיגועים באמצעות בלונים ועפיפונים במהלך הימים האחרונים, לצד "ההטרדות הליליות" שתכליתן פגיעה במרקן החיים של תושבי עוטף עזה (במיוחד פיצוץ מטענים סמוך לגבול), גוררים תקיפות ישראליות ומספקים רקע אפשרי להידרדרות לא נשלטת כבר בזמן הקרוב. וברקע - שלהי החורף והכניסה לעונת האביב ולתקופת ימי האזכור הלאומיים במערכת הפלסטינית (מ"יום האדמה" בסוף מארס ועד "יום הנכסה" ב-5 ביוני), שבהם קידום אירועי מחאה עממיים בהשתתפות ציבורית רחבה יהיה קל יחסית.
- המציאות הביטחונית ברצועת עזה תמשיך להיות קשורה בטבורה למצב האזרחי באזור. קידום מהלכים אזרחיים מצד ישראל, אפילו בהיקף מוגבל יחסית - דוגמת הקלות בתחום התנועה, התנעת פרויקטים תשתיתיים (בפרט בתחומי המים והחשמל), וכן עידוד סיוע זר - עשוי לסייע בזמן הקרוב בהרגעת המתיחות ברצועה. בכוחם של מהלכים אלה לרכז במידת מה את התסכול הציבורי ולהגביר את מוטיבציית האכיפה של חמאס. מדובר בהחלטה מורכבת אשר מחדדת את שתי החלופות הקוטביות העומדות בפני ישראל: מצד אחד קידום הקלות אזרחיות כלפי רצועת עזה, המשחקות למעשה לידי של חמאס ומגלמות הכרה בשלטונו (וזאת גם ללא קידום נושא

השבויים והנעדרים); ומהצד השני - חיזוק הסבירות להיקלע למערכה צבאית רחבה, שקשה לחזות את הדרך שבה תסתיים.

* מיכאל מילשטיין הוא ראש הפורום ללימודים פלסטינים במרכז משה דיין ללימודי המזרח-התיכון ואפריקה. שימש בעבר כיועץ לעניינים פלסטינים למתאם פעולות הממשלה בשטחים וראש הזירה הפלסטינית באמ"ן בדרגת אל"מ.